

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ДО 50-РІЧЧЯ
КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛІСТИКА

ПІДРУЧНИК

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2015

УДК 34.98(075.8)
ББК 67.52я73
К 82

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 20, від 30.10.2014 року)*

Рецензенти:

М. А. Погорецький, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Л. Д. Удалова, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, начальник кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ;

П. В. Цимбал, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України.

Авторський колектив підручника:

О.О. Алексєєв, канд. юрид. наук, доцент – глави 26, 27, 30, 34;

В.В. Арешонков, канд. юрид. наук – глави 9, 10, 11;

В.М. Атаманчук, канд. юрид. наук – глава 11;

О.О. Вакулик, канд. юрид. наук – глави 7, 8;

В.К. Весельський, канд. юрид. наук, проф. – глави 23, 25;

А.В. Іщенко, д-р юрид. наук, проф. – глави 1, 9, 10, 11;

Ю.Б. Комаринська, канд. юрид. наук – глави 16, 18, 19;

А.В. Кофанов, канд. юрид. наук, доцент – глави 9, 10, 11;

І.Р. Курілін, канд. юрид. наук – глава 29;

В.Г. Лісогор, канд. юрид. наук, доцент – глава 17;

Б.Є. Лук'янчиков, канд. юрид. наук, доцент – глава 20;

Є.Д. Лук'янчиков, д-р юрид. наук, проф. – глава 20;

А.В. Миrowsька, канд. юрид. наук – глави 12, 13;

Л.Л. Патик, канд. юрид. наук – глава 14;

В.В. Пясковський, канд. юрид. наук, доцент – глави 6, 31, 32, 33, 35, 36, 37;

В.Я. Радецька, канд. юрид. наук, доцент – глави 4, 15;

А.А. Саковський, канд. юрид. наук – глава 5;

М.Ф. Сокиран, канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник – глава 6;

Ф.М. Сокиран, канд. юрид. наук, доцент – глава 24;

М.М. Феськов, канд. юрид. наук – глава 28;

Ю.М. Черноус, д-р юрид. наук, доцент – глави 1, 3, 21, 22, 23;

В.В. Юсупов, канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник – глава 2.

Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, К 82 А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.

ISBN 978-617-673-344-7

У підручнику викладено загальнотеоретичні проблеми криміналістики, питання криміналістичної техніки та окремих її галузей, розкрито зміст криміналістичної тактики, розглянуто сучасні методики розслідування окремих видів злочинів.

Підручник розрахований на курсантів, слухачів, студентів, аспірантів і професорсько-викладацький склад юридичних навчальних закладів та працівників правоохоронних органів.

УДК 343.98(075.8)
ББК 67.52я73

ISBN 978-617-673-344-7

© В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус,
А. В. Іщенко, О. О., Алексєєв та ін., 2015
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2015

Передмова	9
Розділ 1. Теоретичні основи криміналістики	11
Глава 1. Предмет, завдання і система криміналістики	11
1.1. Сучасні уявлення про предмет криміналістики	11
1.2. Функції та завдання криміналістики	18
1.3. Система криміналістики	23
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	<i>27</i>
Глава 2. Історія криміналістики	28
2.1. Передумови виникнення криміналістики	28
2.2. Періоди та етапи розвитку криміналістики	30
2.3. Становлення та розвиток криміналістичних установ	34
2.4. Окремі персоналії в історії вітчизняної криміналістики	37
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	<i>39</i>
Глава 3. Методологічні засади криміналістики	39
3.1. Поняття та зміст методології криміналістики	39
3.2. Поняття методів криміналістики, їх характеристика	42
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	<i>51</i>
Глава 4. Криміналістична ідентифікація та діагностика	52
4.1. Поняття та зміст криміналістичної ідентифікації	52
4.2. Види, форми, об'єкти та суб'єкти криміналістичної ідентифікації	55
4.3. Стадії криміналістичної ідентифікації	57
4.4. Встановлення групової належності	59
4.5. Криміналістична діагностика	60
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	<i>63</i>
Розділ 2. Криміналістична техніка	64
Глава 5. Загальні положення криміналістичної техніки	64
5.1. Поняття, система та завдання криміналістичної техніки	64
5.2. Суб'єкти, форми, принципи та правові підстави застосування криміналістичної техніки	66
5.3. Класифікація засобів криміналістичної техніки	69
5.4. Методи криміналістичної техніки	73
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	<i>77</i>
Глава 6. Криміналістична фотографія і відеозапис	77
6.1. Поняття, завдання і система криміналістичної фотографії	77
6.2. Прийоми і методи судово-оперативної фотографії	79
6.3. Методи судово-дослідницької фотографії	88
6.4. Криміналістичний відеозапис	91
6.5. Процесуальне оформлення фотозйомки і відеозапису в ході слідчих (розшукових) дій	93
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	<i>95</i>

Глава 7. Криміналістичне дослідження слідів (трасологія)	96
7.1. Поняття трасології її система та наукові засади	96
7.2. Поняття слідів у трасології та їх класифікація. Механізм слідоутворення	98
7.3. Сліди ніг і взуття	101
7.4. Сліди знарядь злому та інструментів	107
7.5. Сліди транспортних засобів	110
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	114
Глава 8. Криміналістичне дослідження слідів рук (дактилоскопія)	115
8.1. Основи дактилоскопії	115
8.2. Виявлення і фіксація слідів рук	120
8.3. Вилучення слідів рук	126
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	129
Глава 9. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї (судова балістика)	129
9.1. Поняття, об'єкти і завдання судової балістики	129
9.2. Вогнепальна зброя та бойові припаси: поняття, будова, класифікація	131
9.3. Сліди застосування вогнепальної зброї та механізм їх утворення	136
9.4. Особливості огляду вогнепальної зброї, бойових припасів та слідів їх застосування	142
9.5. Судово-балістична експертиза	145
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	148
Глава 10. Криміналістичне дослідження холодної зброї	148
10.1. Поняття, предмет та об'єкти криміналістичного вчення про холодну зброю	148
10.2. Поняття холодної зброї, її класифікація та будова	150
10.3. Особливості огляду холодної зброї та слідів її застосування	153
10.4. Експертиза холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів	156
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	158
Глава 11. Криміналістична вибухотехніка	158
11.1. Загальні положення криміналістичної вибухотехніки	158
11.2. Вибухові речовини та пристрої: поняття, будова, класифікація	160
11.3. Проведення огляду місця події за фактами кримінальних вибухів	163
11.4. Особливості призначення вибухотехнічних експертиз	169
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	172
Глава 12. Криміналістичне дослідження письма	172
12.1. Поняття та система криміналістичного дослідження документів (криміналістичне документознавство)	172
12.2. Криміналістичне почеркознавство та наукові основи формування писемно-рухового навику	174
12.3. Система ідентифікаційних ознак почерку	176
12.4. Предмет, об'єкти, завдання судово-почеркознавчої експертизи	180
12.5. Криміналістичне авторознавство	182
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	185
Глава 13. Техніко-криміналістичне дослідження документів	186
13.1. Предмет, завдання та об'єкти техніко-криміналістичного дослідження документів	186

13.2. Види підроблення документів та методи їх дослідження	188
13.3. Підготовка матеріалів для експертного дослідження	195
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	199
Глава 14. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності (габітоскопія)	200
14.1. Наукові основи, поняття та значення ідентифікації людини за ознаками зовнішності	200
14.2. Криміналістична класифікація ознак зовнішності людини	202
14.3. Використання даних зовнішності людини у розслідуванні кримінальних правопорушень	205
14.4. Опис зовнішності за методом «словесного портрета»	206
14.5. Фотопортретна експертиза	209
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	211
Глава 15. Криміналістичне дослідження звукових слідів (фоноскопія)	212
15.1. Основи фоноскопії	212
15.2. Завдання, об'єкти та суб'єкти фоноскопічного дослідження	215
15.3. Етапи і методи фоноскопічного дослідження	220
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	221
Глава 16. Криміналістичне дослідження слідів запаху (одорологія)	222
16.1. Поняття, властивості та класифікація слідів запаху	222
16.2. Використання одорологічної інформації під час розслідування кримінальних правопорушень	226
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	234
Глава 17. Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів	235
17.1. Поняття та сутність криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів	235
17.2. Мікрооб'єкти – матеріальні носії криміналістично значущої інформації	236
17.3. Особливості збирання мікрооб'єктів	238
17.4. Експертне дослідження матеріалів, речовин і виробів.	243
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	248
Глава 18. Інформаційно-довідкове забезпечення правоохоронної діяльності (кримінальна реєстрація)	248
18.1. Кримінальна реєстрація: поняття, джерела, форми накопичення інформації та види криміналістичних обліків	248
18.2. Особливості функціонування криміналістичних обліків	253
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	261
Глава 19. Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України	262
19.1. Поняття, об'єкти та форми ведення Інтегрованої інформаційно-пошукової системи	262
19.2. Загальні правила заповнення реквізитів електронних карток ШПС та паперових документів обліку	265
19.3. Призначення та формування окремих інформаційних підсистем (ІП)	267
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	279

Глава 20. Інші напрями і види криміналістичних досліджень	279
20.1. Поняття, види, механізм утворення слідів наркотичних, отруйних і сильнодіючих речовин	279
20.2. Дослідження газової зброї, аерозольних балонів і предметів-носіїв та слідів їх застосування	288
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	293
Розділ 3. Криміналістична тактика	295
Глава 21. Загальні положення криміналістичної тактики	295
21.1. Предмет, завдання, джерела та засоби криміналістичної тактики	295
21.2. Тактика слідчих (розшукових) дій	298
21.3. Тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції	303
21.4. Слідчі ситуації. Тактичне рішення і тактичний ризик. Криміналістична рекомендація	306
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	310
Глава 22. Криміналістична версія. Організація і планування розслідування	311
22.1. Поняття і сутність криміналістичної версії, класифікація криміналістичних версій	311
22.2. Стадії, методи побудови та перевірки версій	313
22.3. Зміст організації розслідування, його принципи та рівні реалізації.	315
22.4. Зміст планування розслідування, вимоги до різних видів планів	318
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	325
Глава 23. Тактика огляду	326
23.1. Поняття та завдання огляду, його пізнавальне значення у слідчій діяльності	326
23.2. Види огляду, їх характеристика. Загальні засади проведення огляду.	328
23.3. Огляд місця події. Етапи, стадії та методи огляду місця події	333
23.4. Фіксація ходу і результатів огляду	338
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	340
Глава 24. Тактика обшуку	341
24.1. Поняття, види обшуку	341
24.2. Підготовка до проведення обшуку	343
24.3. Етапи та тактичні особливості проведення обшуку	346
24.4. Фіксація результатів обшуку	349
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	351
Глава 25. Тактика допиту	352
25.1. Поняття, сутність, види допиту	352
25.2. Підготовка до допиту	355
25.3. Загальні положення тактики допиту	359
25.4. Фіксація ходу та результатів допиту	363
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	365
Глава 26. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	365
26.1. Поняття, сутність та завдання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	365

26.2. Тактико-психологічні особливості одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	369
26.3. Підготовка до проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	371
26.4. Організація робочого і заключного етапів одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	377
<i>Запитання для самоконтролю</i>	379
Глава 27. Тактика пред'явлення для впізнання	380
27.1. Поняття, сутність та види пред'явлення для впізнання	380
27.2. Підготовка до пред'явлення для впізнання.	383
27.3. Особливості організації робочого етапу окремих видів пред'явлення для впізнання	390
27.4. Фіксація ходу та результатів пред'явлення для впізнання.	394
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	396
Глава 28. Тактика слідчого експерименту	397
28.1. Поняття, мета та завдання слідчого експерименту	397
28.2. Підготовка до слідчого експерименту	398
28.3. Види слідчого експерименту та тактичні положення проведення дослідів чи випробувань	402
28.4. Тактичні особливості відтворення дій, обставин певної події.	405
28.5. Фіксація ходу і результатів слідчого експерименту	407
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	410
Глава 29. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз	410
29.1. Поняття, сутність і форми використання спеціальних знань	410
29.2. Призначення і проведення судових експертиз	414
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	421
Розділ 4. Криміналістична методика	422
Глава 30. Загальні положення криміналістичної методики	422
30.1. Поняття, сутність та сучасні тенденції розвитку криміналістичної методики.	422
30.2. Класифікація та структура окремих методик розслідування злочинів	425
30.3. Криміналістична характеристика злочинів.	428
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	431
Глава 31. Розслідування вбивств	432
31.1. Криміналістична характеристика вбивств	432
31.2. Початковий етап розслідування вбивств	437
31.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	443
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	447
Глава 32. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень	447
32.1. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень	447
32.2. Початковий етап розслідування заподіяння тілесних ушкоджень	452

32.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	456
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	462
Глава 33. Розслідування зґвалтувань	462
33.1. Криміналістична характеристика зґвалтувань	462
33.2. Початковий етап розслідування зґвалтувань	467
33.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	471
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	476
Глава 34. Розслідування крадіжок	476
34.1. Криміналістична характеристика крадіжок	476
34.2. Початковий етап розслідування крадіжок	481
34.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	485
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	489
Глава 35. Розслідування грабежів та розбоїв	489
35.1. Криміналістична характеристика грабежів та розбоїв	489
35.2. Початковий етап розслідування грабежів та розбоїв	493
35.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	498
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	503
Глава 36. Розслідування вимагання	503
36.1. Криміналістична характеристика вимагання	503
36.2. Початковий етап розслідування вимагання	508
36.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	511
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	516
Глава 37. Розслідування шахрайства	516
37.1. Криміналістична характеристика шахрайства	516
37.2. Початковий етап розслідування шахрайства	521
37.3. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій	525
<i>Запитання для самоконтролю:</i>	530
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	531

Передмова

Здобутки криміналістики давно вже стали невід’ємною складовою професійних знань юристів різної спеціалізації. Особливо важливе значення вони мають для співробітників правоохоронних органів. Криміналістичні знання займають центральне місце у підготовці працівників органів внутрішніх справ. Традиційно вважається, що криміналістичні знання потрібні переважно слідчим. Однак багатолітня практика свідчить про те, що вони необхідні і іншим фахівцям: оперативним співробітникам – для реалізації завдань пошукового характеру; працівникам державної автомобільної інспекції – для попереднього встановлення справжності документів водія чи маркувань на вузлах чи деталях автомобіля; співробітникам, які забезпечують охорону громадського порядку – для впізнання розшукуваних осіб та перевірки документів. Продовжуючи перелік фахівців, яким необхідні криміналістичні знання можна говорити про те, що за їх допомогою прокурор зможе більш якісно реалізовувати свої функції у кримінальному провадженні; суддя – зможе відповідно оцінити роботу слідчого; у адвоката значно розширюється можливість переконливого забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Криміналістичні знання, уміння та навички стають у пригоді співробітникам нотаріату, банківських установ для встановлення справжності документів, працівникам кадрових апаратів практично всіх відомств для перевірки документального підтвердження анкетних даних набутої освіти тощо. Перелік спеціалістів, які можуть використовувати криміналістичні знання може бути продовжений за рахунок представників архівної сфери, мистецтвознавства, історії, археології та інших галузей.

Підручник, який пропонується підготовлений для навчання бакалаврів, спеціалістів, магістрів, фахівців-практиків, викладачів. Він створений колективом авторів, які мають певний авторитет у науковій та практичній криміналістичній діяльності та тривалий час викладають цю дисципліну у одному із провідних спеціалізованих юридичних навчальних закладів. При його написанні були враховані сучасні концепції юридичної освіти України та інших держав. Враховуючи специфічність криміналістики, її викладання передбачає засвоєння певних знань з обов’язковим набуттям практичних умінь та навичок криміналістичної діяльності.

У підручнику теоретичний та практичний матеріал подається у класичній формі за чотирма розділами: теоретичні основи криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика та криміналістична методика. Представлення навчального матеріалу у кожному із розділів реалізується шляхом читання лекцій та проведенням семінарських і практичних занять. Для підвищення рівня практичної спрямованості викладання курсу криміналістики кожна із глав підручника завершується питаннями для самоконтролю. Вивчення теоретичних основ криміналістики спрямоване на засвоєння теоретичних знань, щодо формування криміналістики, її історію методологічних засад та інших фундаментальних питань. Викладання криміналістичної техніки передбачає набуття певних знань та практичних умінь роботи з різноманітними джерелами криміналістично значимої інформації. В процесі вивчення питань криміналістичної тактики передбачається засвоєння широкого кола питань, які стосуються організації та планування розслідування, специфіки проведення окремих слідчих (розшукових) дій, використання можливостей тактичних операцій та комбінацій у кримінальному провадженні. В межах вивчення криміналістичної методики слухачам пропонується засвоїти знання та практичні основи методики розслідування окремих видів злочинів – вбивств, крадіжок, зґвалтувань та інших. В підручнику разом з традиційними положеннями (дактилоскопія, трасологія, судова фотографія та ін.) автори розмістили і матеріали відносно нового характеру. Йдеться про вибухотехніку, одорологію, фоноскопію, інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ, дослідження носіїв отруйних та сильно діючих речовин. Це ж стосується і такої слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент, що передбачена новим кримінальним процесуальним законодавством.

Автори підручника розраховують на глибоку систематичну та ретельну самостійну роботу слухачів із засвоєння криміналістичних знань.